

DE ALTERNATIEVE HULPVERLENING VAN DE JAREN ZEVENTIG

*Wim Verzelen**

Dit is de neerslag van een onderzoek dat is opgezet met de masterstudenten¹ Sociaal werk van de Universiteit Antwerpen.

Het doel was dubbel: enerzijds nagaan hoe sociaal werkers hun praktijk analyseren en daaruit bruikbare kennis overhouden (zgn. tacit knowledge), anderzijds het verkennen van een scharniermoment in het sociaal werk van de jaren 1970.

In deze bijdrage wordt eerst nagegaan wat de term 'alternatieve hulpverlening' toen betekende, gekaderd in het ideologisch decor van dat moment.

Vervolgens worden de probleemsignalen van die tijd en het antwoord daarop vanuit de JAC's geschetst. De twee bepalende eerste JAC's in Vlaanderen, namelijk in Antwerpen en in Leuven, worden uitgetekend met hun startperiode, accentverschillen en eerste ontwikkeling.

Dit alles wordt getoetst aan het Nederlandse profiel van de alternatieve hulpverlening dat werd beschreven door Maarten van der Linde in zijn geschiedenis van het Nederlandse sociaal werk.

I. Methodische aanpak van het onderzoek

Er is in drie bewegingen aan dit onderzoek gewerkt.

Eerst is aandacht besteed aan de specifieke methodische ontwikkelingen in het sociaal werk in de jaren zeventig, aan de dubbele beweging die tegen elkaar in streek. Langs de ene kant kreeg het sociaal werk een sterke maatschappijkritische inslag, langs de andere kant een duidelijk psychotherapeutische oriëntatie.

Dan zijn de belangrijkste werkers van het eerste uur van de JAC's van Antwerpen en Leuven bevraagd.²

* Wim Verzelen is socioloog, docent aan de Karel de Grote Hogeschool te Antwerpen en aan de masteropleiding Sociaal werk van de Universiteit Antwerpen. Hij is ook mederedacteur van de 'Vlaamse geschiedenis Sociaal Werk' op www.canonsociaalwerk.be

Voor deze bevraging is gewerkt met vrije interviews (narratieve interviews).

Er is vertrokken vanuit een vooraf afgesproken basisschema. Het was belangrijk om niet alleen feitenweergave te registreren, of vergelijkbare reflecties te kunnen noteren. Ook de eigen inkleuring van de geïnterviewde diende aan bod te kunnen komen.

Een vergelijkbare vorm van interviewen vonden we bij Beate Arlt, namelijk een klemtoon op subjectieve weergave om een logisch-integratieve reconstructie te kunnen realiseren. Daarna dient er verdere koppeling te gebeuren met objectieve gegevens en externe beoordeling.³

Ten slotte is werk gemaakt van achterliggende lijnen. Er is aandacht besteed aan de Jeugd informatiediensten die al eerder van de grond waren gekomen en gekeken naar bronnen in literatuur en pers met betrekking tot de JAC-ontwikkelingen.

Dank aan ex-medewerkers van JAC Antwerpen⁴, JAC Leuven⁵ en aan prof. em. Willy Faché die een licht wierp op de voorafgaande periode.

II. Het begrip alternatieve hulpverlening in de jaren 1970

Het begrip alternatieve hulpverlening heeft nu een klank die alles behalve die is van de klok die in dit artikel klinkt. Alternatieve hulpverlening wordt nu geassocieerd met specifieke gezondheidsbenaderingen of niet-erkende therapieën buiten de traditionele geneeskunde of psychische zorg.

De jongerenadviescentra van nu herinneren ook nauwelijks nog aan de geëngageerde opstelling en de veranderingsgerichtheid van toen. Ze stralen nu een functionele degelijkheid uit voor hun specifieke doelgroep die om eerste informatie en hulp vraagt.

We luisteren hier echter naar een oudere klok. De alternatieve hulpverlening pretendeerde vanaf de jaren 1970 een, zonet dé, ommekeer te realiseren in de wijze waarop de naoorlogse ondersteuning van probleemsituaties van mensen werd aangepakt.

Of is dat een ambitie die wij hen in de mond leggen? En wilden ze alleen 'mensen helpen die tussen de mazen vielen', zoals elke vorm van sociaal werk dat eigenlijk wil?

In zijn boek over de geschiedenis van het sociaal werk in Nederland schetst Maarten van der Linde⁶ onderstaand profiel van die alternatieve hulpverlening in de jaren zeventig afgezet tegen de

toenmalig als 'traditioneel' aangeduide geïnstitutionaliseerde hulpverlening.

Zijn balans is gebaseerd op de werkingen van Release (1970) en het Jongeren Advies Centrum (1970) die zich richtten op 'jongeren waar de reguliere hulpverleners geen raad mee wisten... minderjarige weglopers... jongeren die met drugs experimenteerden en meisjes met een ongewenste zwangerschap' (Van der Linde, 2007, 229).

TRADITIONELE HULPVERLENING	ALTERNATIEVE HULPVERLENING
openingstijden 9-5	<i>dag en nacht beschikbaar</i>
beperkte beschikbaarheid	<i>volledige beschikbaarheid</i>
beroepsmotivatie	<i>maatschappelijke motivatie</i>
opleiding en werkervaring vereist	<i>solidariteit, engagement</i>
beroepskrachten	<i>vrijwilligers</i>
intake en afspraken	<i>directe hulp</i>
wachttijdst	<i>geen wachttijdst</i>
intake en formulieren	<i>geen papierwinkel, anoniem</i>
verticale organisatiestructuur	<i>platte organisatiestructuur</i>
drempel vanzelfsprekend	<i>drempel uit den boze</i>
methodische hulp	<i>spontane hulp</i>
afstand	<i>nabijheid</i>
deskundig	<i>betrokken</i>
maatschappijvisie impliciet	<i>maatschappijvisie expliciet</i>
individuele hulpverlening	<i>sociale actie</i>
het is een individueel probleem	<i>het is een maatschappelijk probleem</i>
'Ik zal je helpen'	<i>'Laten we er wat aan doen'</i>
verwijzing naar bureau huisvesting	<i>samen een woning kraken</i>

Hoe overdraagbaar is het rijtje naar de alternatieve hulpverlening van toen in Vlaanderen?

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw is er ook in Vlaanderen, in de wind van 1968, heel wat gaan bewegen in het landschap van het sociaal werk. Vinden we bij ons een parallel met de neerslag van die beweging, zoals die in Nederland gestalte kreeg?

Tot dan was het sociaal werk nog overwegend gekenmerkt door:

- een sterk verzuild karakter;
- een overwegend traditionele moraal en traditionele opvattingen over gezin, man-vrouwverhoudingen en levensperspectief. Daar-

achter ging schuil dat het overgrote deel van de sociaal werkpraktijk, zeker op het vlak van hulpverlening, grotendeels in handen was van de katholieke zuil;

- het gegeven dat de uitvoerende organisaties hiërarchisch gestructureerd waren en sociaal werkers in hun praktijk eerder door de richtlijnen van hun organisatie werden gestuurd dan dat ze konden functioneren vanuit hun specifieke eigen professionele identiteit en deskundigheid.

Dit zijn slechts een paar bijzonder grove aantekeningen die de vele uitzonderingen op dit ongenueanceerde beeld onrecht aandoen, maar toch.

De kritische jaren zeventig, aansluitend op de golden sixties, zijn een tijdsgewricht dat bijzondere sporen heeft nagelaten in de emancipatieontwikkeling van specifieke, tot dan gemarginaliseerde doelgroepen.

Het ondersteunende werk dat zich met die doelgroepen inliet – dus het sociaal werk – is daarmee tegelijkertijd over zijn bevoogdend verleden heen gegroeid.

Welke (sub)groepen er door die emancipatiewind en dat democratisch elan aangewakkerd werden, was een gevolg van de maatschappelijke verhoudingen tot dan toe.

Vrouwenemancipatie, homo-emancipatie enzovoort vallen hieronder. Een categorie die traditioneel niet meer wordt genoemd in dit soort benadering zijn de jongeren.

De jaren zestig en zeventig hebben de categorie jongeren voor het eerst nadrukkelijk op de sociale kaart gezet. Eigenlijk hebben ze dat zélf gedaan. Door hun open jeugdruimte te claimen en het experimenteer karakter wat daarbij hoort, expliciet in te kleuren met een reeks gedragingen en bijproducten die een breuk inhielden ten aanzien van het verleden, in Vlaanderen.

De centrale hypothese die we hier onderzoeken is de volgende. Is er een bepalende invloed geweest vanuit de alternatieve hulpverlening op de rest van het sociaal werk en in welke mate? Heeft de wijze waarop ze de specifieke jeugdproblematiek van toen – wegloopgedrag, druggebruik, seksueel geëxperimenteer, jeugddelinquentie... – aanpakten, effect gehad op de evolutie in het sociaal werk in Vlaanderen?

Concreet bekijken we hoe de JIAC's (jongereninformatiecentra) en vooral de JAC's (jongerenadviescentra) een vernieuwende vorm van sociale werkpraktijk hebben ontwikkeld. Uiteraard zijn het niet enkel de J(I)AC's die voor die voor een ommekeer zorgden. Maar misschien waren ze wel een van de belangrijkste.

Niet alle toen bestaande JIC's en JAC's zijn onderzocht. We zochten vooral naar de tijdskleur, naar het elan en naar onderliggende opvattingen aan de hand van herinneringen uit Leuven en Antwerpen.

We betrekken een specifieke achtergrond in dit verhaal. Het gaat over de manier waarop sociaal werkers hun deskundigheid of professionaliteit uitdragen. Sociaal werkers zijn in de eerste plaats doeners, gericht op positieve interventies bij hun cliënten. Hun praktijk wordt veelal bepaald door de aandacht voor de uniciteit van individuele situaties, door dingen voor hen voor elkaar te krijgen, door een product- én procesmatig accent op het onder controle krijgen door cliënten van probleemsituaties.

De analyse van en reflectie op hun interventies ontwikkelen ze ten behoeve van hun cliënten. Een en ander leidt ertoe dat sociaal werkers niet snel geneigd zijn om dit professioneel optreden systematisch uit te tekenen en bijvoorbeeld naar buiten te brengen in publicaties. Hun professionele kennis is daardoor veelal een *tacit knowledge*.⁷ Een in de beroepssfeer, of zelfs sterker nog in het eigen handelen, opgesloten competentieapparaat is daarvan het gevolg.

Met het oog op de maatschappelijke beroepsstatus is dit niet erg bevorderlijk maar, wat erger is, het is niet bevorderlijk voor de uitbouw van een volwaardig professioneel zelfbewustzijn en voor externe waardering.

Hoe sociaal werkers hun interventies in de jaren 1970 vorm hebben gegeven, waarom, met welke achtergronden is daarom een tweede lijn in dit onderzoek. De bedoeling om hun opstelling (van toen) terug te halen en een stem te geven. Dat als een schakel in de continuïteit van de professionele identiteitsuitbouw.

De jongerenadviescentra vormen een mooi onderzoeksterrein voor de alternatieve hulpverlening van die jaren omdat ze een pioniersarbeid demonstreren, maar tegelijkertijd laten zien hoe ze zich geleidelijk inschreven tussen de bestaande diensten en instituties en er blijvende invloed op uitoefenden.

Gaat het om sociaal werk?

Niet als we dit definiëren als beroepsactiviteit uitsluitend uitgeoefend door maatschappelijk assistenten. Maar die enge betekenis is een formele definitie. In de praktijk gaat het om bredere betrokkenheid in een breder veld van instellingen.

III. Het ideologische decor

De jaren 1970 brachten breuken aan in het ideologisch decor van de samenleving en dat straalde af op het sociaal werk.

Men begon kritisch te kijken naar de bestaande maatschappelijke verhoudingen; tegelijk werd men geconfronteerd met nieuwe problemen die voordien niet opdoken (of die men niet wou zien of waarvan men dacht ze onder controle te hebben).

Centraal in dit licht is de aandacht voor de jongerenproblematiek.

Meer jongeren, uit andere sociale lagen dan men tot dan toe gewoon was, liepen langer school, waren beter geïnformeerd, durfden nieuwe paden op te zoeken. De economische conjunctuur evolueerde gunstig. Ouders droomden mooie toekomsten uit voor hun kinderen en deden dat vanuit hun klassieke en traditionalistische opvattingen, en binnen autoritaire gezinsverhoudingen.

Tot in de jaren 1960 had men het idee dat jongeren in Vlaanderen op de meest comfortabele manier jong konden zijn in hun jeugdbewegingen of in de pas gegroeide organisatievorm van de jeugthuizen.

De rest was de niet-georganiseerde jeugd waar men moeilijk hoogte van kreeg of greep op had.

Tot de jeugdsubculturele ontwikkelingen van West-Europa en de VS bij ons hun neerslag vonden. Een groter aantal jongeren werd aangesproken door een vrijere invulling van de tot dan vooral georganiseerde of gesloten jeugdruimte. Ze kozen voor de open jeugdruimte met meer ruimte voor experiment: op de straat, in het uitgaansleven, in de muziek...

Gevolg was dat daarbij neveneffecten optraden en de latente generatiespanning, die elke generatie ten overstaan van de vorige kenmerkt, het karakter van een generatieconflict kreeg. Ouders kregen het lastig!

De samenleving, althans wie dat wou zien, voelde zich geconfronteerd met onder meer weglopers, druggebruik, nieuwe seksuele vrijheid en het zo lang mogelijk rekken van die jeugdperiode.

De vrije tijd en de open ruimte-invulling door jongeren deed zoeken naar een weg om antwoord te geven op hun vragen/problemen. Al vanaf 1962 voelde Willy Faché de nood bij jongeren groeien. Zijn gevoeligheid voor actuele jongerenvragen en de inspiratie uit buitenlandse voorbeelden leidden tot eigen onderzoek in Gent. Van daaruit groeide in 1966 het Jongereninformatiecentrum, met een pluralistisch en open karakter reagerend op de eigen vragen van jongeren.

IV. Probleemsignalen

Meer jongeren gaan voor het eerst ruim experimenteren binnen een autoritaire en traditionele samenleving. Dat leidt tot nadrukkelijke spanningen met thuis. Die waren vaak aanleiding tot conflicten. Vroeger zouden die jongeren hun kop hebben ingetrokken, nu steken ze hun nek uit en lopen weg.

Vrijheidsbeleving staat voorop, maar vaak met gebrekkige informatie over de terreinen waarin men experimenteert: drugs en seks. Beide terreinen leveren dan problemen op. Verkeerd, overmatig, ongecontroleerd druggebruik in een illegale sfeer. Seksueel promiscue gedrag, zonder zich te storen aan beveiliging. Gevaar van vroegtijdige zwangerschappen en... paniek.

De behoefte aan informatie en opvang laat zich voelen.

Willy Faché wijst op het feit dat de JAC's een specifieke voorloper hadden in de Jongereninformatiecentra (aanvankelijk Info-Jeugd), zij het dat daar een andere invalshoek speelde en het tijdsgewricht nog enigszins anders was dan de jaren zeventig.

Dit zijn de mijlpalen in de ontwikkeling van de JIC's:

1963: Idee om informatie- en consultatiecentrum voor jongeren op te richten. Dit idee ontstond uit een onderzoek dat gedaan werd naar jongeren. Er werd niet gekozen voor de term counseling, wel voor informatie, omdat advies een te beladen woord is en een te hoge drempel geeft.

1964-1966: Experiment met jongeren in een secundaire school.

1962-1965: Onderzoeken naar de behoefte aan kwalitatieve informatie bij jongeren.

1966: Info-Jeugd wordt opgericht te Gent. Het vertrekpunt was vrijetijdsbesteding voor jongeren maar al snel werd duidelijk dat er nood was aan informatie op andere gebieden zoals arbeid, studie of legerdienst.

1969: Oprichting Autonome Informatiecentra voor Jongeren.

1969: Info-Jeugd wordt erkend door het ministerie van Onderwijs als nationale jeugdorganisatie. Vanaf dan worden er subsidies toegekend.

1970: Colloquium over werkvoorwaarden en principes voor een informatiecentrum. Hierdoor kwam er veel persaandacht en de druk op het ministerie werd groter, waardoor de subsidies verhoogd werden.

1972: Info-Jeugd Gent en Info-Jeugd nationaal gaan officieel samenwerken. Er worden drie voltijdse beroepskrachten aangeworven.

V. De aanvangsperiode van de JAC's

A. De start

Het Jongerenadviescentrum is geen luxe omdat de klassieke voorzieningen niet bemeten zijn op de nieuwe probleemsignalen. Ex-medewerkers van JAC-Antwerpen en JAC-Leuven getuigen daarover.

In die tijd doken drugs op. Een joint, dat was iets verschrikkelijks... En bij Justitie zag je jeugdrechters die het niet meer wisten. Zij waren bijna in een soort paniek omdat ze een toeloop kregen van rebellie, van ouder-kindconflicten, van joints, voor het eerst ook heroïnegebruik. Jongeren werden vaak zomaar in de psychiatrie gestopt. (J.Be.)

Men kende het verschil niet tussen heroïne, cocaïne, marihuana, shit, noem maar op. Dat was allemaal vies. Terwijl op dat moment wel jongeren begonnen te experimenteren en op geen enkele dienst terecht konden om daar iets van informatie over te krijgen, laat staan begeleid te worden. (J.G.)

Het JAC-Antwerpen ontstond dus uit een dringende nood. Een nood die direct ervaren werd binnen de volkshogeschool Elcker-Ik (E.I.). Daar zochten allerlei jongeren met wat tegendraadse situaties ondersteuning. Ze zochten onderdak (al of niet letterlijk) in een huis dat bekend stond om zijn andere kijk op de dingen. De volkshogeschool was daar wel niet voor bedoeld, maar hun optie voor maatschappelijke verandering trok alles aan wat alternatief heette of als alternatief voelde.

Binnen Elcker-Ik was een afdeling 'Release' werkzaam, maar blijkbaar met meer oog voor het eigen ideologisch verhaal dan met reële zorg voor hun cliënten.

Die Release-aanpak was op zijn zachtst gezegd bijzonder eenzijdig en eigengereid. Elk probleem werd rechtstreeks gezien als uitdrukking van maatschappelijke onderdrukking of verzet. Hun starre opvattingen lieten jongeren met specifieke problemen uiteindelijk veelal in de kou staan.

De maatschappij moest radicaal anders! En daarmee demonstreerden ze wel heel weinig oog voor de verwarde positie en onzekerheid van de jongeren zelf.

Release stond negatief tegenover het zogenaamde 'systeem'. Samenwerken met de burgerlijke maatschappij was uit den boze. Ze wilden niet samenwerken met andere hulpverleningsinstanties want deze ondersteunden het systeem en hielden het zo in stand. Al wie slachtoffer is van het systeem, hulpzoekenden dus, moeten daar dus uit verlost worden. Hun advies was: 'Ga naar Amsterdam'. Dit was niet bepaald succesvol want na enige tijd stonden die jongeren terug in Elcker-Ik. (J.M.)

Dat vroeg om een alternatief. E.I. zat verveeld met Release en wou een ondersteunende aanpak die het kritische en experimentele gedrag van jongeren kon hanteren, zonder te vervallen in overtrokken ideologische retoriek.

Vlaanderen had op dat moment weinig ervaring met jongeren die hun jeugdruimte experimenteel invulden. Men was dus niet, zeker niet in de reguliere hulpverlening, voorbereid op allerlei nieuwe problematieken en andere attitudes die nieuw jongerengedrag meebracht.

We zijn in 1972. Jos Mertens, Jan Goorden en Jo Beddeleem namen het voortouw.

Wij waren met drie en een aantal vrienden die dit idee genegen waren. We zijn een maand in Amsterdam gaan kamperen. We hebben meegedraaid in het Jongerenadviescentrum van Amsterdam, vooral om te zien wat en hoe ze het deden. Wat doen jullie? En wij zijn na een maand... met veel nieuwe ervaringen teruggekomen... (J.G.)

Het Amsterdamse model werd dus ter plaatse verkend en in de hoofden van de E.I.-krachten kreeg het een haalbare Vlaamse vertaling.

Men had dus wel een model en mensen, maar nog geen middelen! Hiermee wordt meteen ook zichtbaar welke pioniersmentaliteit enerzijds en naïef jong enthousiasme anderzijds de initiatiefnemers dreef. De contouren van het project zijn amper uitgetekend en men gaat mensen overtuigen van de noodzaak en dringendheid ervan. Persoonlijk engagement, uitstraling van dadenkracht en wervingsvermogen moeten ervoor garant staan dat anderen mee in het project willen stappen, eventueel enkel door financiële ondersteuning.

Dus wij waren de baanbrekers, die bij wijze van spreken voor niets begonnen te werken, gratis en voor niets. En we zochten sponsors, serviceclubs en dies meer om de onkosten te dekken. (J.M.)

Maar nadien moet men toch op zoek naar een vastere maatschappelijke inbedding

Het JAC werd een vzw. In een eerste fase waren we een brede groep vrijwilligers, meestal met een opleiding maatschappelijk werk, psychologie of sociologie. Toen de werking een steviger basis nodig had, hebben we contact opgenomen met het toenmalige ministerie van Cultuur, waar Karel Peeters ons initiatief in het kader van experimentele subsidies wou opnemen. De subsidie die we kregen, stelde ons in staat twee mensen voltijds te betalen. Dan was er nog iemand die burgerdienst deed. Zodoende waren we drie fulltimers met een vijftiental vrijwilligers. (J.M.)

Het tijdsgewricht van democratisering en jeugdig experiment kreeg zijn weerslag in de hulpverlening. In de geestelijke gezondheidszorg (met name de ontwikkeling van de antipsychiatrie), in het opkomende jeugdwerk, binnen de jeugdbescherming (het probleem van 'Vrij en Vrolijk' stond toen symbool) en zoekende jeugdrechters... Het noodzakelijke alternatief vorm geven zat in de lucht en het JAC, als nieuwe en onbelemmerde instelling, probeerde daar een zuivere uitdrukking aan te geven. Niet gehinderd door bestaande organisatorische verbanden, zoals dat het geval was voor de anderen.

Iets later, de tijd en de aanleiding is ongeveer dezelfde, met name drugproblematiek, neemt Jo Casselman, als jonge professor in Leuven, een gelijkaardig initiatief. Casselman is psychiater en had een stage achter de rug in Schotland, waar hij kennis had gemaakt met de democratische psychiatrie van Maxwell Jones.

Als ik dan in 1970 terugkwam naar België begon men over een 'andere aanpak' te spreken. Wel had iedereen het over druggebruikers, maar niemand had ze gezien! We hebben er dikwijls mee gelachen.

Daarom ben ik dan het eerste consultatiebureau begonnen. Dat was een universitair consultatiebureau dat later het centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg is geworden. En ik deed daar avondconsultatie voor alcoholisten, maar ik heb daar ook mijn eerste druggebruikers gezien. Hier lag voor mij de eerste aanzet voor een andere dan de gangbare praktijk. (J.C.)

Anders dan de eerder begonnen informatiegerichte werkingen voor jongeren in Gent (W. Faché), willen zowel Antwerpen als Leuven duidelijk een hulpverleningsperspectief ontwikkelen. Het ging, ach-

teraf bekeken, misschien om accentverschillen, maar toch was de klemtoon anders.

In Gent (Infojeugd) ging men ervan uit dat jongeren zich niet noodzakelijk met een probleem moesten aandienen. Gewoon op informatie kunnen afgaan, moest een lage drempel bieden. En achter een dergelijke vraag kon wel een probleem zitten, en dan zou men de hulpverlenende weg opgaan. Antwerpen en Leuven waren echter van bij het begin duidelijk: het ging hen om een alternatieve hulpverlening, een andere manier om jongeren bij te staan, buiten het reguliere traditionele circuit om.

B. En het werd écht pionierswerk

Het pionierswerk zat voor Antwerpen dus vooral in het omzetten van het Amsterdamse concept in een concreet aanbod.

JAC Amsterdam ging ervan uit dat je de jongeren moest behandelen als volwassenen. Ze zijn misschien veertien, vijftien, zestien jaar, maar behandel ze als autonome mensen. Laat hen zelf de beslissingen nemen, beperk je zoveel als mogelijk tot adviezen en je zal zien dat ze meestal hun problemen oplossen. (...)

En wij waren van mening dat we deze mensen moesten leren functioneren in een nieuwe maatschappij, hen inzicht geven in andere relaties tussen ouders en kinderen, tussen school en studenten en tussen mensen onder elkaar tonen waarmee ze in conflict kwamen. (J.M.)

Inspiratie opdoen in Amsterdam betekende zicht krijgen op een andere wijze van werken in de hulpverlening. Dus anders dan de gevestigde werkwijzen die een groter instellingsreferentiepunt hadden. Werken vanuit de cliënt werd maatgevend.

JAC Amsterdam ging ervan uit dat je jongeren kon en moest benaderen als hadden ze dezelfde vermogens als volwassenen. 'Laat hen zelf beslissingen nemen, adviseer hen vandaar uit en je zult zien, die gaan wel hun eigen plan trekken!' Daar zat een wat simpele rechtstreekse omkering van de traditionele aanpak van jongeren in.

De Antwerpse benadering was minder begaan met zo'n directe omslag ten aanzien van de klassieke hulpverlening, maar toegespitst op het open reageren op nieuwe maatschappelijke situaties en de daaraan verbonden problemen: 'Wij waren van mening dat we deze jonge mensen moesten leren functioneren in een nieuwe maatschappij waarbij de relaties tussen ouders en kinderen, tussen school en studenten en tussen mensen onder elkaar van een heel ander niveau

zouden worden'. Wat men er in Antwerpen van overhield was een sterke nadruk op 'werken vanuit de cliënt', niet bestraffend of betuttelend, maar ondersteunend.

Het ging om een verandering in het hulpverleners en het gebeurde door werkers die zelf nog in het jeugdige experimenteel gebied meegingen, omdat ze zelf nog erg jong waren en zoekend, zelf bezig waren om zich te ontdoen van de traditionele samenleving waarin ze hun jong zijn en hun recente opleiding beleefden. Voor de meesten van hen was juist die opleiding de eerste *eye-opener* geweest om anders naar mensen en samenleving te kijken. Zij zochten, al dan niet als opgeleide hulpverlener, naar nieuwe wegen om nieuwe problemen aan te pakken, voor een specifieke doelgroep die met nieuwe, soms existentiële vragen zat.

Wat lag er aan problematieken?

Het voornaamste probleem waarmee we in Elcker-Ik werden geconfronteerd waren de weglopers. In JAC A'dam kregen we de vraag of we niets konden doen voor de jongeren die uit België kwamen. Die hingen maar wat rond in de Melkweg en de Paradiso⁸ of het Vondelpark. Sommigen zochten er werk. Na een tijdje zakten velen met hangende pootjes af naar JAC A'dam en zo terug naar Vlaanderen. (J.M.)

Op de tweede plaats kregen we veel vragen rond abortus en anticonceptie. Via de oprichting van de Free Clinic, toen nog in de schoot van het JAC, hebben we zoveel als mogelijk huisartsen – mits toestemming van de jongere zelf, diens eigen huisarts – erbij betrokken. We nodigden huisartsen uit op het JAC om de problematiek rond abortus en contraceptie met hen door te nemen.

Wat drugs betrof, hebben we hoofdzakelijk aan informatieverstrekking, harmreduction en crisisinterventie gedaan. Met zware verslaving omspringen, was een problematiek die niet in het kader van het JAC kon worden behandeld. Dat lukte beter in de Free Clinic die zich verzelfstandigde. (J.M.)

Naast de staf functioneerden er een hele reeks vrijwilligers.

De organisatie zelf had handen nodig, maar was nog niet stabiel. Het werd een trial and error zoektocht naar hoe vaste werkers en vrijwilligers op één spoor te krijgen.

Bij de start hebben we geen selectie van vrijwilligers gedaan. Daar hadden we niet direct criteria voor. Die zijn maar achteraf gekomen. We hebben snel ondervonden dat niet iedereen die zich

aanbod, paste in het initiatief. Dan werd duidelijk dat er moest worden geselecteerd. (J.M.)

In Leuven verliep het zowat op dezelfde manier: een paar enthousiastelingen startten vanuit een concept een werking op. Leuven steunde daarbij wel meer op eigen inhoudelijke krachtlijnen. Anders dan Antwerpen, dat inhoudelijk dus zijn mosterd haalde in Amsterdam, had Casselman een eigen optiek.

Bij Casselman speelde sterk de wil om met de geestelijke gezondheidszorg andere wegen in te slaan. Zijn context, in de Leuvense universiteitsstad, was ook anders! Met jonge docenten die oog hadden voor de veranderende samenleving en zich daarin wilden engageren.

We hadden wel gesprekken met al wie in Leuven een beetje geïnteresseerd was. Ik kan misschien twee groepen noemen. Ik herinner mij dat er een Centrum voor Jeugdonderzoek was waar Lode Walgrave, de jeugdcriminoloog, werkte en dat er het Seminarie voor Jeugdproblemen was met Rik Cammaer en Walter Leirman. Dus er waren nog een aantal andere initiatieven bezig met jongeren... (J.C.)

Casselmann wou vanuit een open wetenschappelijke interesse een grondig onderbouwd maatschappelijk engagement vorm geven. Hij ging uit van een grote mate van bescheidenheid over de eigen discipline (geneeskunde) en combineerde dat met grote openheid naar andere wetenschappelijke kennis en interventiestrategieën.

De multidisciplinaire invalshoek, die in de JAC's wordt vormgegeven, is bij hem een bewust georganiseerde opstelling.

(...) Ik had een klassieke opleiding in de psychiatrie gekregen, maar was wel kritisch. Dat was in de tijd van de aanval op het medisch model. Ik ben dan zelf psychologie en seksuologie gaan studeren. Toch vond ik dat ik voor de sociale sector nog niet genoeg bagage had en ben dan criminologie gaan doen. Dat bracht mij bij een meer integrale benadering die toch heel belangrijk is geweest (...) Maar het belangrijkste is toch wel dat democratisch bad dat ik in Schotland heb ondergaan. Maxwell Jones⁹ was dan al in de zestig en hij had naam gemaakt met therapeutische communities. Dat was eerst een residentieel centrum (...) en ik ging van 's ochtends tot 's avonds met hem mee. (...) Wat ik zag en meemaakte, stond wel in groot contrast met mijn opleiding in Leuven, die goed was maar traditioneel. En als ik terugkwam zat ik zo weer in de meest hiërarchische sociale structuur die je maar kunt bedenken. (J.C.)

De geestelijke gezondheidszorg is niet alleen in dit persoonlijke verhaal heel belangrijk. Bij andere werkers van het JAC vinden we die achtergrond ook terug. Veel had te maken met de ommekeer die zich stilaan voltrok in het aankijken tegen zieke geesten. Men durfde nu de vraag te stellen of die patiënten uit zichzelf wel zo onaangepast waren, dan wel of ze zo gemaakt werden door omstandigheden! Vooral die patiënten binnen de muren van de psychiatrie zelf, waar weinig andere antwoorden op gegeven werden dan opsluiten, 'sederen' en wachten.

Extreme reacties en radicaal verzet hiertegen kwamen uit de antipsychiatrie. Maar men zocht naar tussenwegen. Naar een meer zorggerichte en verkennende aanpak, mét de patiënten zelf.

Die weg leek ook inspirerend ten aanzien van jongeren die psychisch even de draad kwijt waren of verloren liepen in psychedelische uitstapjes. Hoe krijgt iemand zijn zoekende geest weer op orde? Wetend dat hij het zélf zal moeten doen! Dokters en hulpverleners kunnen klankbord zijn, kunnen mee zoeken, maar niet meer eenzijdig behandelen!

Die ondertoon heeft de JAC's blijkbaar misschien wel sterker gekleurd dan wat men uit de voorgeschiedenis zou kunnen afleiden. Van daaruit leek de maatschappijvernieuwende kant doorslaggevend. De kant van het pleidooi voor vrijheid en experiment. De kant van Release dat zijn hulpverlening zag als strijd tegen een repressieve maatschappij.

Of is het JAC een soort onbewuste poging geweest tot dialectisch overstijgen van beide achtergronden: van zowel het harde maatschappijkritische als het scherpe antipsychiatrische?

Terug naar de feiten van toen. Ook JAC-Leuven kende de zoektocht naar financiële ondersteuning en formele bekrachtiging.

Karel Peeters was een ambtenaar die de zaak van in het begin goed volgde.

En wat hadden we dan op het oog? Iets dat natuurlijk laagdrempelig was, dat anoniem was, dat gratis was en waar de jongere dus centraal stond. In de ggz moest de patiënt centraal staan, maar dat was dus heel relatief. Onze leuze was, zoals in Antwerpen denk ik, de jongere is de eigenlijke opdrachtgever. (J.C.)

Uiteraard werden ze ook geconfronteerd met dezelfde subsidieomkadering als Antwerpen. Maar wat opvallend is, is de wijze waarop beide die financiële ondersteuning wisten binnen te halen. Gebruikmakend van persoonlijke netwerken, rechtstreeks contact met de topambtenaar. Zonder al te gedetailleerd voorwerk gebaseerd op in kaart gebrachte risicofactoren en -effecten of aandacht

voor efficiëntie, effectiviteit en economisch rendement. Op zichzelf een treffende tijdsillustratie: een soepele overheid op een moment van hoogconjunctuur.

C. Inhoudelijke krachtlijnen

De maatschappijkritische houding is een aspect dat bijzonder tot uiting kwam in de concrete hulpverlening. De hulpvragende werd ermee geconfronteerd.

Een vraag omtrent abortus? Waarom kan de jongere daarmee niet terecht bij de huisarts? Idem voor contraceptie. Angst dat de huisarts zou gaan praten met de ouders? En dus vroegen we de jongeren of we hun huisarts mochten uitnodigen voor een groeps sessie op het JAC. Daar werden ze geconfronteerd met het feit dat hun patiënt hen niet echt in vertrouwen nam, en wat ze daaraan konden veranderen.

*De traditionele hulpverlener kreeg de bal teruggespeeld.
(J.M.)*

Alle werkers en vrijwilligers hadden wel een duidelijke inhoudelijke ondertoon. Het nieuwe van het JAC en de flexibele opstelling van de instelling konden hen wel bekoren, maar daarnaast is bij alle beginnende medewerkers een precies, vaak wetenschappelijk gebaseerd, kennisarsenaal aanwezig.

Vanuit de criminologie was er toen al wel een heel nieuwe wind dankzij professor De Batselier.¹⁰ Hij legde de klemtoon op het niet repressieve maar opbouwende karakter van hulpverlening. Eigenlijk, de ideologie dat er in de samenleving veel mankeert en dat men niet aansluit op wat mensen echt willen. En zo vond ik dat de ideologie van het JAC heel goed bij die van mij aansloot, vooral dan met het aanbieden van een alternatieve weg. (P.H.)

Men zocht ook naar creatieve vormen om jongeren te ondersteunen.

Ik werkte zelf vanuit cafés vanuit een soort streetcorner work benadering (case-finding, het oog op preventieve actie., WV). Ik kende het personeel daar goed en als er iemand was met wat problemen, dan zeiden ze dat ze met mij moesten praten. Je moet mensen benaderen in hun eigen milieu; als het JAC al soms een té grote drempel was, dan moesten we andere wegen verzinnen. Dat werkte.

En als iemand een bad trip maakte en je kreeg een telefoontje... dan probeerden we eerst zelf en als het te erg was, dan verwezen we door naar een bevriend psychiater van het Stuyvenberg, voor een opname van een paar dagen... (G.V.)

Daaruit volgde bij de meesten een duidelijke evolutie in hun hulpverlenersrol.

1. Men begon het referentiepunt voor de hulpverlening rigoureuus bij de cliënt te leggen. Een soort tegendraadse reflex die werd ingebouwd. En die gebaseerd was op een impulsieve lezing van wat ze in de traditionele hulpverlening meenden vast te stellen. Daar zagen ze een té sterk referentiepunt bij de instelling van waaruit men werkte en zijn opdrachten kreeg.
2. Nadien, een grote behoefte aan verdere scholing en verdieping. Voor een deel van de werkers kwam men daarbij terecht in de sfeer van therapeutisch werk dat in de jaren zeventig de kleur van de (individuele) hulpverlening ging bepalen. Sommigen bleven nuchterder of zakelijker en zochten verdieping in de systeembenadering, en later in de contextuele hulpverlening.

VI. Maatschappelijke situering

A. In een verzuilde samenleving

De nieuwe organisaties moesten worden ingepast in het nog sterk verzuilde Vlaamse (hulpverlenings)netwerk.

Een belangrijk kenmerk van de JAC's was dat ze zich pluralistisch opstelden. Dat is vandaag de dag evident maar in die tijd lukte dat niet zomaar. JAC-Antwerpen noemde zichzelf pluralistisch maar werd door sommige spelers op het veld geduid als 'katholiek'. Dit had alles te maken met het zogenaamde Cultuurpact, dat op de verzuiling was gebaseerd. Ondanks de pluralistische opstelling van JAC-Antwerpen of -Leuven moesten volgens een bepaalde verdeelsleutel subsidies toegekend worden aan socialistische of liberale initiatiefnemers. Pluralistisch zijn, kon toen nog niet. Je werd in een hoek geduwd en dat gaf anderen de kans om subsidies te claimen. (J.M.)

In de nieuwe samenlevingsstroom wordt de verzuiling in vraag gesteld. Er zijn andere dingen die belangrijker zijn dan de traditionele verkokering! Mensen die zich daartegen verzetten, vonden elkaar in het subculturele circuit. In Antwerpen groeide zo een eigen alterna-

tieve sociale scène. Niet enkel de werkers van het JAC engageerden zich ten aanzien van noodzakelijke verandering in de hulpverlening. Ongeveer gelijktijdig speelde zich de actie af rond de instelling Vrij en Vrolijk met verzet tegen een verkalkte bijzondere jeugdzorg.

Vanuit de traditionalistische hoek werd het JAC, mede daardoor, met een scheef oog bekeken. Dat het JAC niet goed lag in bepaalde middens kon moeilijk anders.

Wij speelden constant op die dunne scheidingslijn, soms was het compleet illegaal. Bijvoorbeeld met die abortus: had men ons toen aangeklaagd en kon men dat hardmaken, dan waren wij veroordeeld. Eerlijkheidshalve moet ik erbij zeggen dat sommige jeugdrechtters en politiemensen ten volle beseften dat de tijdsgeschiedenis aan het veranderen was. (J.G.)

Op termijn vond de JAC's wel bredere maatschappelijke erkenning. Ze kregen de kans om in de samenleving een stem te geven aan jongeren en hun tegendraadse opvattingen. En vooral om duidelijk te maken hoe ze hielpen problemen te vermijden of aan te pakken. Hoe jongeren zonder veel omhaal bij hen terecht konden. Daar werd vanuit het JAC bewust mee omgegaan.

We zijn een aantal keer op tv geweest. Dat heette toen Tienerklanken. We schreven ook de top aan van scouts, chiro, met de vraag het JAC te mogen voorstellen. Soms kwam er onverwachte steun, bijvoorbeeld van het blad van jonge gezinnen. De toenmalige hoofdredacteur, een jonge dertiger, gaf ons zelfs een forum. Dat was niet evident! We kregen wel zeer gemakkelijk toegang tot HUMO, wat altijd al een zeer progressief blad was. We maakten folders voor scholen of we vroegen aan studenten en leerlingen om dat te bussen. We deden jaarlijks twee benefieten in de vroegere Handelsbeurs van Antwerpen, waar we dan steun kregen van artiesten die dan gratis optraden, en dat bracht dan de centen binnen hé. Daar konden we dan wel wat extra dingen mee doen. (J.G.)

B. Uitsplitsing en rol tegenover andere hulpverleningsdiensten

In een van de oorspronkelijke visienota's stond vermeld dat het JAC-Antwerpen zich diende op te heffen wanneer het zijn doelstellingen zou bereikt hebben. Indien de toegankelijkheid in de traditionele

diensten en het hulpverleningsaanbod ervan beter zou inspelen op jongeren, dan zou het JAC 'overbodig' zijn geworden. Dat principe werd geen waarheid. Het zag er snel naar uit dat de JAC's de sociologische wet van de meeste instituten zouden volgen. De organisaties streefden ernaar – zeker nadat er subsidies waren toegekend – om zichzelf in stand te houden. Ze zijn zich gaan ontwikkelen naast andere organisaties en bestaan nog steeds.

Bovendien waren de startende JAC's niet meer alleen. JAC-Brussel, Amok in Antwerpen, JAC-Oostende, enzovoort verschenen op het terrein.

Een tweede principe was dat een specifiek aanbod best kon overgeheveld worden naar een aparte werkeenheid. Dat is wat er gebeurde in JAC-Antwerpen. Vrij snel zagen in de organisatie twee nieuwe units het licht: de Free Clinic voor medische en drugproblemen, en het Crisis Interventiecentrum voor weglopers en crisisopvang.

In het JAC-huis werden na een tijdje heel wat jongeren residentieel opgevangen. En na enig overleg werd resoluut de strategie gevolgd om nieuwe initiatieven autonoom te maken en af te stoten. Een van de medewerkers lieten we weggaan met het CIC naar de Balansstraat. De Free Clinic werd ook verzelfstandigd en focust zich vandaag nog op problemen van drugverslaving. (J.M.)

Ook een juridische dienst vond zijn weg naar de Wetswinkel.

De groep van advocaten nodig om een aantal uren per week juridische permanentie te verzorgen, is ten slotte opgegaan in de Wetswinkel. (J.G.)

De dienstverlening die in Leuven werd uitgebouwd, kreeg het karakter van begeleid wonen. De invloed op het hulpverleningsaanbod in Leuven was duidelijk. Zo ontstond vanuit het JAC een dienst van Tele-Onthaal in Leuven. En er was een nauwe samenwerking met Oikonde.

Die invloed op de ontwikkeling van het hulpverleningsaanbod toont aan dat JAC-Leuven zichzelf profileerde als een centrum dat méér wou zijn dan een loutere eerstelijnsdienst met een lage drempel.

Uit die eerstelijnspositie en de confrontatie met de specifieke problematieken waarmee jongeren aan kwamen zetten, leest men daarnaast de nood aan een meer structurele oriëntatie. Er diende aandacht besteed te worden aan de achterliggende mechanismen

die in de samenleving speelden (via de zogenaamde signaleringsfunctie naar de overheid).

Dit element zat, zo lijkt het toch, al sneller en automatischer ingebouwd in Leuven, meer dan in Antwerpen.

(...) het aanbod in de beginperiode: naast individuele hulpverlening hebben we heel vlug groepsactiviteiten ontwikkeld, niet zuiver verbaal, maar meer in doegroepen. Wie dat wilde kon dan schilderen, boetsen, en koken of iets doen voor het JAC zelf. Vormingen gaan geven in jeugdhuizen, jeugdbewegingen, scholen, vorming rond drugs, seksualiteit, rechten van de jongere. Op Jazz Bilzen druggebruikers opvangen. Zo breed mogelijk dus... (J.C.)

Voorlichting naar buiten gebeurde consequent door JAC-Leuven en sociale actie kreeg een eigen interpretatie:

- niet als een soort verzetsbeweging, tegen de stroom in roeiend maar juist tactisch manoeuvrerend. Toch koos men daarbij ook partij als het moest. Met name als het ging om de abortusproblematiek;
- via een soort voorbeeldgedrag andere organisaties inspireren. Later via persoonlijke doorgroei.

C. De perceptie door andere hulpverleners

In de Gids op Maatschappelijk Gebied van 1978 (nr.1) gaf Vital Peeters commentaar op een item van de Sociale Week van het ACW van september '74 over voorzieningen voor de jeugd.

Daarin werd beklemtoond dat het belangrijk is om voor jongeren aparte welzijnsvoorzieningen te creëren en werd er aandacht besteed aan de noodzakelijke breedte van sociale interventies. Vital Peeters gaf daarbij een theoretische duiding van hoe door en binnen het JAC dingen ontwikkelden.

Nadat hij een hele analyse had gemaakt van de diverse strategieën die jeugdgedrag meebrengen, schetste hij de situatie aldus:

Voor volwassenen met een verantwoordelijke positie worden problemen dikwijls herleid tot een haalbare oplossing, tot een compromis. Dit omdat zij het probleem vertalen in termen van wat hun organisatie of instelling ermee te maken heeft of maar kan voor doen. Jongeren daarentegen stellen problemen vast in hun globaliteit. En voor de oplossing grijpen ze niet naar bestaande voorzieningen of instanties, hoogstens naar de collectiviteit. Vandaar verwijten volwassenen hen een gebrek aan

realisme en verantwoordelijkheid. Hierbij moeten we ons wel bedenken dat in de probleemformulering van jongeren, hoe massief die is, meer diepgang en dynamisme steekt, juist omdat zij nog niet vertekend zijn door de voorhanden zijnde oplossingskanalen waarin de volwassenen vast zitten.

Uit deze (verder zeer uitgebreide analyse) blijkt hoe men in de gevestigde organisaties oog heeft gekregen voor de eigen dynamiek van jongeren tegenover de bestaande verhoudingen. Een organisatie als het JAC wordt vanuit bovenstaand perspectief dan gelezen als een organisatie van jongeren voor jongeren.

Het JAC kon naar buiten wat argwaan wekken omdat de werkers zich nauwelijks onderscheidden van hun cliënten. Niet in outfit, ook niet in optreden.

Dat de professionele lijn en de persoonlijke lijn in elkaar overgingen bij de meeste werkers was vaak een doorn in het oog van heel wat externe hulpverleners. De meeste ex-JAC medewerkers kijken daar nu wel kritisch op terug.

Oudere welzijnswerkers vonden ons te jong en onervaren. En vonden dat wij te dicht bij onze doelgroep stonden. Nu kan ik dat wel inzien, ik was bijna even jong. En het verwerpen van alle traditionele hulpverlening kan niet goed zijn. Vooral het aspect afstand was bij ons op de achtergrond geraakt. (P.H.)

Voor de eerste werkers zelf werd het JAC een hulpverleningsleerschool, letterlijk. De meesten waren niet direct opgeleid als hulpverleners. Hun drive lag in een algemene kritisch geladen mens- en maatschappijanalyse. Daarnaast bracht 'iedereen vanuit zijn opleiding' bepaalde inzichten mee. Verder was er die specifieke dosis persoonlijk idealisme en de wil om leeftijdsgenoten in moeilijkheden, te helpen. Voor velen lag dat engagement in het verlengde van een jeugdbewegingsverleden.

Twee elementen vallen te noteren als sturingsaspecten van dat interne professionaliseringsproces:

1. een geleidelijk aan specialiseren in een bepaald probleemveld, waar men dan echt greep op ontwikkelde;
2. de wekelijkse intervisies die hielpen om via reflectie in kaart te krijgen hoe een dergelijk proces best kon lopen.

Dat het JAC-werk niet meteen in handen van geschoolde hulpverleners lag, maakte het effect van de leerschool wellicht groter. Beginnende hulpverleners van dat moment waren misschien gemakkelijker geneigd om vooral oog te hebben voor een procesmatige benadering van cliënten.

Hun startpositie leverde ook geen schotten op tussen bijvoorbeeld individuele hulpverlening en vormings- of actiewerk. Ondanks dat in diezelfde periode in de opleidingen sociaal werk er juist sprake was van een duidelijker scheiding tussen maatschappelijk werk en sociaal-cultureel werk.

En ten slotte bracht de leerschool ervaring mee op andere terreinen: concrete kennis van maatschappelijke situaties en gezins- en relatieverbanden, zicht op de ontwikkeling van instellingen en regelgeving. Ter wille van het resultaat ontwikkelde men netwerken (met wie in het reguliere circuit open stond voor contacten en samenwerking) en contacten met pers, schooldirecties enzovoort.

De professionele beveiliging zat in de begeleiding door opgeleide hulpverleners, zij het dat die voldoende eigenzinnig bleken om buiten de voorgetekende paden te lopen.

VII. Een eerste evenwicht 1975-1978

Uit het jaarverslag van 1975 blijkt dat het JAC-Antwerpen stilaan is toegegroeid naar een uitgebouwd concept en een basiswerking.

De ondergrond van de JAC-werking raakt stilaan uitgetekend in een perspectief dat zegt te werken vanuit een mens- en maatschappijvisie. Daarop ent men een multidisciplinair interventiepatroon in de diepte en verschillende ondersteuningsvormen. Men werkt bewust professioneel (reflectie en ontwikkeling) en in de breedte (individuele hulpverlening, voorlichting/groepswerking en sociale actie).

Wezenlijk blijft het geloof in de zelfwerkzaamheid van de cliënt. In het verslag van vijf jaar JAC-Leuven staat het als volgt: *De mens wordt beïnvloed door zijn omgeving, maar kan actief ingrijpen. De mens is van nature goed en verandert en evolueert. Het JAC kiest voor een globale aanpak die zich richt op zoveel mogelijk facetten van het menselijk functioneren.*

Breed maar vaag, zoals de tijd het ingaf, maar duidelijk met klemtoon op de eigen vermogens van de cliënten.

Logisch dat men daar in latere reflectie op terugkomt, vrij snel zelfs. Na een paar jaar rigoures de kaart van de cliënt als individu te hebben getrokken (tegenover een onwillige en wrevelige maatschappelijke omgeving), wil men de cliënt snel meer zien als iemand in een specifieke context.

De cliënt te dichtbij ondersteunen, betekende geen oog voor de inbedding in zijn omgeving. Je was niet objectief en zag dus te weinig om iemand efficiënt te helpen. (P.H.)

De noodzakelijke bijstelling van het idealistisch en eendimensionaal kiezen voor de cliënt kreeg ingebouwde tegenwind, met name vanuit de positie van een eerstelijnsdienst.

Een van de kenmerkende basisopdrachten van het sociaal werk daar is 'Getting things done': dingen voor elkaar krijgen om de situatie van de betrokkene te verbeteren, hanteerbaar te maken enzovoort. Dat element weegt nog zwaarder als men te maken krijgt met de structurele grenzen en lijnen van een samenleving. Daar waar men op de juridische omgeving en de juridische kaders botst.

Het schijnt – en dat is waar – dat ik nogal vanuit het juridisch denken werk. Ge moet rekening houden met rechtsregels. Dat is een stuk van ordening van de samenleving, een voorwaarde om te slagen. Van inborst ben ik nogal anarchistisch ingesteld, maar zonder de juiste juridische keuzes kan het niet blijven draaien. (J.Bo)

Groepswerk gericht op preventie werkte soms averechts. Het was een middel om de caseload te drukken, maar bleek juist bijzonder aanstekelijk te werken. Er kwamen teveel jongeren op af. Dus diende dit te worden bijgesteld.

De stelling 'als we problemen op voorhand bespreekbaar maken, dan gaan we minder cliënten krijgen, want we moeten streven naar het overbodig maken van onszelf' had een averechts effect. Dit leidde tot een case-overload waardoor we de preventieve acties moesten gaan herzien om ze meer doeltreffend te maken. (P.H.)

Tekenend is ook wat er is geworden van de werkers van het eerste uur. De aanvankelijke geest van alternatief, dus anders te werken dan de bestaande hulpverlening, vervaagt. Zowel in Leuven als in Antwerpen komt men tot een soort evenwicht dat nog voldoende vernieuwingsondergrond heeft om een ander licht te werpen op hoe eigentijdse hulpverlening zou moeten.

Omdat men onder meer in andere instellingen én in de opleidingen behoefte had aan nieuwe inzichten en hanteerbare modellen, zijn nogal wat werkers van het eerste uur ofwel als vernieuwers in bestaande circuits gestapt of binnen gehaald in opleidingen van sociale werkers.

De laatste vaststelling bij die eerste groep medewerkers is telkens dat ze tijdens die beginperiode van het JAC niet enkel een snelle professionele vorming opdeden, maar – en dat misschien vooral – een persoonlijke vorming doorliepen.

Dat was een wereld die eigenlijk openging. Ik zou nooit de mens geweest zijn die ik nu ben als ik dat niet had meegemaakt. Ik heb mijn pubertijd daar meegemaakt... op latere leeftijd. Je komt uit een heel gesloten manier van denken en de wereld breekt open. (J.Bo)

Uit de verslagen die worden opgemaakt, blijkt dat men gevoelig is geworden voor organisatorische helderheid en het afronden van de voorbije periode die vooral dreef op persoonlijk elan.

Ook de organisatie evolueert. De beide JAC's ontwikkelen een organisatievorm die principieel horizontaal is en fundamenteel anti-bureaucratisch. Wel spelen algemene vergadering en raad van bestuur nu duidelijker hun functie. Er wordt ook meer gewerkt met boekhoudkundige overzichten om een beleid uit te stippelen.

Er worden op aanvraag van de subsidiërende overheid dossiers aangemaakt, de cliëntsituaties worden in team besproken en regelmatige intervisies horen bij de werking.

De interne vorming krijgt een belangrijke plaats. Alle medewerkers – ook de vrijwilligers – hebben nu een menswetenschappelijke vorming en worden in het JAC verder gevormd.

Heel wat psychiaters, dokters, advocaten en pleeggezinnen worden als vrijwilligers ingezet.

Wel lijken de bijscholingen – typisch voor deze periode – eerder de richting uit te gaan van psychotherapeutische of minstens psychisch sturende oriëntatie (Gestalt, Clientcentered, Systeemdenken). Wat toch wijst op een grotere impact van de psychologisch individuele benadering, waar de maatschappijkritische visie bij inboet.

Geleidelijk waren de JAC's erin geslaagd om eerdere argwaan om te buigen tot positieve invloed. Men geraakte overtuigd van het 'sérieux' en de creativiteit waarmee de jonge werkers hun taak ter harte namen en zag een genuanceerdere aanpak dan men vreesde.

Voor een concrete jongere dachten we een plan uit dat we dan aan de jeugdrechter gingen verkopen als aangepaster aan de noodsituatie. En mensen uit de gevestigde hulpverlening begonnen in te zien dat dit nog niet zo'n domme manier was om met jongeren om te gaan. Merkwaardig genoeg speelden jeugdrechters graag in op voorgestelde oplossingen. Meer nog, vele van die hulpverleners hebben vanaf 1975 methodieken van het JAC overgenomen in hun praktijk. (J.G.)

Dat niet alles op wiertjes liep blijkt uit volgende getuigenis:

Laten we duidelijk zijn. We waren geen wonderploegje hoor. Het waren niet allemaal succesvolle casussen. Er waren gasten die tot drie, vier, vijf keer terug bij ons in het crisiscentrum zijn gekomen. We hebben gelukkig maar twee zelfmoorden meegemaakt op het JAC. Wat niet evident is. Het waren niet allemaal succesverhalen. Soms moesten we tegen de jeugdrecht-er zeggen dat we het niet meer zagen zitten voor een bepaalde jongere. (D.L.)

VIII. Op weg naar vandaag

Als we, mee met de JAC-werkers, terugblikken naar het jaarboek 1978, dan valt op hoezeer men in nieuw vaarwater is terechtgekomen.

Drie fundamenteel andere gegevens spelen hun rol:

1. De gewijzigde financiële ondergrond. De aanvankelijk vrij soepel toegekende subsidiemiddelen worden teruggeschroefd. Het is te lezen alsof de speeltijd voorbij was. De JAC's steunden op de financiering als experimenteel jeugdwerk. Ze zijn het experiment ontgroeid vond de overheid.

We kregen wel subsidies maar op een gegeven moment was het bijna gedaan, of er was geen experimentele pot meer... en dan dien je terug te vallen op steun en creatieve inkomsten. (...) Je had een aantal vrijwilligers, je had een aantal stagiairs, je had een aantal die het statuut hadden van gewetensbe-zwaarde... we hebben café gehouden... in de Breughelstraat... het Verdronken Land. We verkochten boekjes en dat bracht wat op. Je moest dus op allerlei manieren aan inkomsten zien te geraken. (D.L.)

2. De jongerencultuur wijzigt en de problematieken van drugs, weglopen, seksualiteit lijken minder centraal te staan. Daardoor begint het JAC met meer dagelijkse problemen te worden geconfronteerd. De verhouding tussen ouders en kinderen wordt meer horizontaal zodat conflicten in het gezin beter kunnen gehanteerd worden, en weglopen minder zinvol is.
3. Men constateert dat de gecombineerde aanpak van hulpverlening, preventie, vormingswerk en actie niet direct fundamentele veranderingen heeft meegebracht!

4. Een realistische balans brengt de JAC-medewerkers tot de vaststelling dat ze eigenlijk maar een zeer klein deel van de jongeren bereiken. Willen ze het effect vergroten, dan is de conclusie dat ze naar buiten moeten, naar jeugthuizen, buurthuizen, naar jongeren in instellingen.

Al is de bedrijfscultuur nog hoofdzakelijk die van vrijheid/blijheid, in de benadering van de materies en van de cliënten is men veranderd. Al was het alleen maar omdat men naar buiten toe nu op enige erkenning kan rekenen. Op die manier raakt men meer verbonden met het netwerk van andere instellingen en werkers. De aanvankelijke eenduidige ondersteuning van jongeren ten overstaan van ouders wordt rustiger bekeken.

De aanvankelijke scherpste is wat afgenomen, onder druk van het zoeken naar haalbare oplossingen.

Er komt een nieuwe generatie werkers!

Dus wij waren alternatief met de bedoeling overbodig te worden. De JAC's zijn niet verdwenen en zijn nu ingebouwd in CAW's. Daar hebben ze niet meer de rol zoals in de jaren zeventig. Ze spelen in op jeugdproblematiek en doen dit netjes in samenwerking met andere diensten, zoals de jongerenwerkingen in de centra voor geestelijke gezondheid. In die constellatie kan men niet meer praten over alternatieve hulpverlening. Alternatief had te maken met het feit dat sommige jongeren nergens terecht konden met bepaalde problematieken. Gelukkig kan dat nu doorgaans wel. (J.M.)

IX. De hulpverleners van de jaren 1970

Als de werkers van het JAC terugblikken op hun hulpverleningsverleden, dan doen ze dat met bijzondere gevoelens. Het opbouwen en uitwerken van deze organisatie is zo sterk vervlochten geweest met de eigen persoonlijke geschiedenis en groei dat niemand hier koud of terughoudend onder blijft. En vormen van geheugenverfraaiing zullen wel de terugblik wat roziger kleuren, maar toch houdt men ten aanzien van deze pioniersarbeid een bevredigende trots over.

Een paar dingen vallen op:

- hoezeer men verwijst naar de grote betrokkenheid, het grote engagement, het lef dat men had om zaken aan te pakken;
- de sterke gebondenheid aan elkaar. Het ging om een groep van mensen die een gezamenlijk project deelden, waarbij de grens

tussen werk en privé, tussen de instelling en het persoonlijke vervloeden;

- de persoonlijke ontwikkeling die elk van hen via het werken binnen het JAC doormaakte: beredeneerd en ingehouden verzet tegen 'katholieke' achtergronden, persoonlijk experimenteergedrag, zoeken naar stabiliteit die dan tegelijk vaak het afscheid van de organisatie betekende.
- de intense vriendsfeer die later is blijven doorspelen, zeker bij degenen die op het spoor van welzijnswerk zijn blijven doorgaan; en daartegenover de professionele reflectie:
- met een sterke verwijzing naar de (professionele) groei die men doormaakte.

Alle geïnterviewden zijn het erover eens dat ze aanvankelijk te weinig afstand namen van hun cliënten, dat ze te betrokken bezig waren, maar blijven het productieve van een non-bureaucratische omgeving bepleiten. In hun ogen is het huidige sociaal werk gunstig geëvolueerd in een professioneler gedragen aanpak. Maar ze betreuren wel overaccentuering van managementcomponenten en de vergaande overheidsbemoediging. Zonder echter iets te willen afdoen aan de noodzaak van evenwichtige organisatie-uitbouw.

- met getuigenissen van het snel zoeken naar evenwicht tussen keuze voor de mogelijkheden van de cliënt en de haalbaarheid binnen de samenleving en haar diensten. Ondanks de bevologenheid is er snel plaats voor realisme. Wellicht om die reden heeft het JAC iets van een voorbeeldfunctie gehad. Al lijkt het op dit moment, op grond van ons huidig onderzoeksmateriaal, nog moeilijk na te gaan hoe concreet dat is geweest.

X. Besluit

Er is gekozen om vooral de pioniersfase van de alternatieve hulpverlening te belichten. De getuigenissen die we optekenden gaven hierover ook het meest scherpe beeld. Dat zegt tegelijk veel over de intensiteit van de eerste zoektocht en de grondtoon die werd aangeslagen.

Dit besluit kan slechts voorlopig zijn als we kijken naar de hypothese die we bij de start voor ogen hadden namelijk na te gaan wat de impact is geweest van dit JAC-elan voor het sociaal werk. Voorlopig hebben we vooral slechts één kant van het verhaal zichtbaar kunnen maken. We hebben zicht gekregen op hoe bewust anders de werkers van het JAC hun sociaal werkactiviteiten hebben vorm gegeven. Hoe zij ook gericht invloed hebben weten te ontwikkelen op de directe omgeving die ze mee betrokken in hun netwerk. Hoeveel effect ze hebben gehad op hun cliënten, laat zich tussen de regels lezen.

Blijft over hoe andere professionele buitenstaanders de invloed van 'het JAC-accent' hebben meegenomen.

Daarvan hebben we slechts een eerste onrechtstreekse aanduiding. Het is toch wel bijzonder opvallend dat een heel groot deel van de JAC-werkers van het eerste uur nadien docent werden van een opleiding sociaal werk. Zeker langs die weg hebben ze hun kennis en (gefilterde) ervaringen overgedragen.

Onze analyse heeft een eigen beeld opgeleverd van de toenmalige 'alternatieve hulpverlening' in Vlaanderen. Op grond van het verzamelde materiaal moeten we de Nederlandse invulling, waarvan werd vertrokken, toch wel duidelijk bijstellen! Hieronder schrappen we de typisch Nederlandse componenten en stellen items bij. Eigenlijk moeten we daarbij ook een aantal items schrappen in de lijst van de traditionele hulpverlening, want ook die komt voor Vlaanderen niet integraal overeen met het Nederlandse beeld.

TRADITIONELE HULPVERLENING	ALTERNATIEVE HULPVERLENING
openingstijden 9-5	dag en nacht beschikbaar
bepaalde beschikbaarheid	volledige beschikbaarheid
beroepsmotivatie	maatschappelijke motivatie
opleiding en werkervaring vereist	solidariteit, engagement
beroepskrachten	vrijwilligers en beroepskrachten
intake en afspraken	directe hulp
wachttijdst	geen wachttijdst
intake en formulieren	geen papierwinkel, anoniem
verticale organisatiestructuur	platte organisatiestructuur
drempel vanzelfsprekend	drempel uit den boze
methodische hulp	spontane hulp
afstand	nabijheid
deskundig	beogen betrokkenheid en deskundigheid
maatschappijvisie impliciet (verzuild)	mens- en maatschappijvisie expliciet
individuele hulpverlening	Hulpverlening, voorlichting/preventie & sociale actie
het is een individueel probleem	het is een maatschappelijk probleem
'Ik zal je helpen'	concreet helpen zonder vooroordelen
verwijzing naar bureau huisvesting	samen een woning kraken
	rigoureu vertrekken 'vanuit de cliënt'
	netwerkvorming
	creatie van specifieke dienstverlening

Uit onze lezing van de Vlaamse alternatieve hulpverlening, gebaseerd op de eerst jaren van JAC Leuven en Antwerpen, blijkt dat de opstelling minder radicaal was (en zeker ook minder militant) dan uit het Nederlandse profiel kan worden afgeleid.

De Vlaamse alternatieve hulpverlening was constructiever gericht. Dat blijkt vooral uit volgende accenten:

- problemen niet louter als 'maatschappelijk' duiden. Veel van deze genuanceerdere benadering had wellicht te maken met de psychiatrische invalshoek die in de (onderzochte) Vlaamse JAC's door speelde;
- het gericht zoeken naar netwerkverbanden, ook binnen de traditionele kaders;
- het ontwikkelen van eigen diensten om tegemoet te komen aan specifieke noden;
- aandacht voor preventie.

Een gegeven dat misschien ook de garantie heeft betekend voor een geleidelijk grotere impact bij traditionelere diensten en traditionele hulpverleners?

Hoe sterk de betekenis van de JAC-impact is geweest, vraagt hiernaast nog om systematisch onderzoek. Er zijn nog heel wat bronnen beschikbaar die een preciezer perspectief kunnen geven aan deze periode. We kozen ervoor om eerst de sociaal werkers zelf aan het woord te laten. Een tweede onderliggend verhaal dringt zich dan ook op! Al was het alleen maar dat we bij een bescheiden aanzet van een tweede interviewlijn met ex-cliënten botsten op hele andere signalen.

De getuigenissen van de pioniers hebben veel weg van een successtory, wellicht ook niet ontdaan van geheugenverfraaiing.

Bij weliswaar zeer beperkte contacten met cliënten van toen kwamen er ook minder enthousiaste signalen naar boven... zelfs ergernis en blijvende frustratie!

Meer over dit onderwerp vindt u via www.canonsociaalwerk.be.

Noten

1. ANNEMIE MARTENS, BART CALLAERTS, CARL BAUWENS, DAVID DE RIDDER, EVA VAN HAESBROECK, FIEN VAN DESSEL, FLEUR BAKX, INA DE QUINT, ISOLDE VANDEMOORTELE, JUSTINE SWOLFS, KRISTEN BRUYNEN, NATHALIE THIELEN, SAM VAN HOUT, SARAH VAN DEN EEDEN, SOPHIE VROEMANS, STEPHANIE PEETERS EN WIM COOREMAN.
2. Deze benadering is uiteraard beperkend. We hebben ons in hoofdzaak gericht op 'oral history' met het oog op het kunnen weergeven van de tijdskleur, persoonlijke inzichten en engagement. We steunden voor deze aanpak ook op de vaststelling dat het opzetten van nieuwsoortige hulpverleningsoriëntaties veelal verbonden is met geïnspireerde trek-
kers.
De opgetekende herinneringen zijn terzijde wel getoetst aan schriftelijke bronnen, maar daarmee is nog geen uitgebalanceerde geschiedenis van de alternatieve hulpverlening in de diepte gemaakt. Daarom vraagt dit om een vervolg.
3. Arlt, B., *Biografische Berufswege im Horizont der Gilde Soziale Arbeit, Ein Beitrag zur Entwicklung der Sozialarbeit/Sozialpädagogik im 20. Jahrhundert*, Der Andere Verlag, 2006, 20.
4. JOS MERTENS, JAN GOORDEN, JO BEDDELEEM, GODELIEVE VERREYDT EN DIRK LUYTEN (voor Jeugd-Info Antwerpen werd ook nog informatie gehaald bij een andere DIRK LUYTEN).
5. Prof. em. JO CASSELMAN, PAUL HEYVAERT EN JAN BOONEN.
6. VAN DER LINDE, M., *Basisboek Geschiedenis Sociaal Werk in Nederland*, SWP, 2008, 229.

7. We spiegelden ons hierbij aan CREE, V. & DAVIS, A., *Social Work Voices from the Inside*, Routledge, 2006.
8. In 1968 ging, in een voormalige kerk in Amsterdam, deze latere poptempel van start. Het zou hét jeugdcentrum van de Lage Landen worden en de tempel van de open jeugdruimte en jongerensubculturen.
9. http://www.sanctuaryweb.com/Main/maxwell_jones.htm
10. Prof. DE BATSELIER, psycholoog, psychotherapeut en professor aan de criminologische afdeling van de K.U.Leuven.
11. PEETERS, V., 'Gids op Maatschappelijk Gebied, op grond van Thurlings, De jonge mens tegen de maatschappelijke structuur', in *DUX*, nr. 9, 1963,422-435).